

نگرش روحانیون به فرآیند زلزله خانواده در شهر اصفهان

علی ربانی*

فهیمة طالبزاده**

چکیده

هدف از انجام پژوهش حاضر، بررسی نگرش روحانیون به فرآیند زلزله خانواده در شهر اصفهان می‌باشد. بدین منظور با استفاده از روش نظریه‌ی داده بنیاد، با ۲۴ نفر از روحانیون این شهر به صورت نمونه‌گیری هدفمند، مصاحبه نیمه ساخت یافته انجام شد. نتایج این پژوهش بر اساس مدل پارادایمی نشان می‌دهد کلان شهر بودن اصفهان و فرهنگ و سنت‌های غلط حاکم بر آن، از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این شهر است که بسترساز آسیب‌های خانواده می‌شود. در فرآیند زلزله خانواده، عدم رعایت اصول صحیح هنگام انتخاب همسر، تأثیر منفی رسانه‌ها به خصوص ماهواره، فقدان کارکردهای اصلی خانواده، کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و اخلاقی، ضعف مهارت‌های زندگی و مشکلات اقتصادی به عنوان شرایط علی محسوب می‌شود و زوجین را در ۵ سال اولیه‌ی زندگی و افراد آموزش ندیده در زمینه‌ی خانواده را بیشتر دچار مشکل خواهد کرد. روحانیون در این پژوهش راهبردها و برنامه‌ریزی‌هایی را در سایر نهادها (فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، آموزشی) برای پیشگیری یا بهبود زلزله خانواده ارائه می‌کنند.

واژگان کلیدی

خانواده، نگرش، روحانیون، زلزله خانواده، نظریه‌ی داده بنیاد

*- دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه اصفهان a.rabbani@ltr.ui.ac.ir

** - دانشجوی کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی دانشگاه اصفهان f.talebzadeh@yahoo.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

خانواده به عنوان نهادی نیرومند با ارائه‌ی کارکردهای ذاتی موجود در درون خویش توانسته است نقش تعیین‌کننده‌ای در زیست فردی و تحکیم روابط اجتماعی ایفا کند. فرد نه تنها از نظر زیستی و روانی تحت تأثیر خانواده است، بلکه خانواده برای او به مثابه جایگاهی است که شخصیتش را برای بر عهده گرفتن نقش‌های اجتماعی آینده آماده می‌کند. همچنین این نهاد به عنوان کانون اصلی حفظ هنجارها و ارزش‌های اجتماعی محسوب می‌شود. ولیکن در طی فرآیند تاریخی خود دچار تحولات ساختاری و کارکردی شده است. بخش مهمی از این دگرگونی‌ها ریشه در رشد فن‌آوری اطلاعات، حرکت‌های آزادی‌خواهانه جهانی، جنبش‌های فمینیستی، شهرنشینی و رشد فرایندهای مطالبات زنان در عرصه‌های اجتماعی و... دارد. در هر جامعه‌ای، خانواده با توجه به ساختارهای اجتماعی و فرهنگ حاکم بر آن جامعه بررسی می‌شود. زمانی که در ایران درباره‌ی خانواده گفت‌وگو می‌کنیم، خانواده‌ای مدنظر است که با توجه به آموزه‌های دینی اداره می‌شود؛ چرا که فرهنگ حاکم بر جامعه‌ی ایران دینی است و دین نقش عمده‌ای در تحولات و زیست جهان روزمره‌ی افراد دارد. بنابراین منظور از خانواده‌ی متزلزل، خانواده‌ای است که در امر تربیت و جامعه‌پذیری کودکان، اصلاح رفتار زوجین، پرهیز از انحرافات جنسی زوجین، حل و فصل منازعات و اختلافات شدید خانوادگی و ... از اصول و معیارهای دینی دور مانده است و در گذر زمان و با تأثیرپذیری از تحولات موجود در جامعه، صبغه‌های

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

گوناگونی از تزلزل را به خود گرفته و تغییرات اساسی در آن ایجاد شده است.

در ایران در سال‌های اخیر، خانواده از بسیاری عوامل تأثیر پذیرفته و تحولات جدی در درون آن رخ داده است. این تحولات در حوزه‌ی خانواده بسیاری از متفکران مختلف علمی و گروه‌های اجتماعی را برآن داشته تا به تحلیل مسائل خانواده به‌خصوص فرآیند تزلزل آن پردازند و به منظور رصد این عوامل تزلزل‌زا نگاهی هنجارین، روشمند، آسیب شناسانه و راهبردگونه برای این نهاد ارائه کنند. از برجسته‌ترین این طبقات روحانیون هستند. این گروه مرجع به دلیل دارا بودن پایگاه اجتماعی و رجوع مردم به آنها نقش برجسته‌ای در ایده‌پردازی، اصلاحات درون خانواده، حل و فصل منازعات خانوادگی و بسیاری از مسائل در حوزه‌ی خانواده داشته‌اند. به عبارت دیگر، برای فهم بهتر عواملی که موجب تزلزل نظام خانواده در شهر اصفهان شده است، دستیابی به نگرش گروه‌های مرجع - به دلیل تمرکز آنها بر اعتقادات و باورهای دینی - ضروری است. به خاطر اهمیت نقش و جایگاه خانواده در آموزه‌های دینی، برای تحلیل خانواده‌ی امروزی در ایران و شناخت آسیب‌های آن، نگرش روحانیون کمک می‌کند تا فهم درستی از شکاف بین خانواده‌ی موجود و خانواده‌ی مطلوب به دست آید. بنابراین این مسئله مطرح است که روحانیون چه نگرشی راجع به فرآیند تزلزل‌زا در خانواده در شهر اصفهان دارند؟ این گروه در صورت وجود بحران در خانواده‌های شهر اصفهان چه راهبردهایی را برای تقویت نظام خانواده پیشنهاد می‌کنند؟

در این پژوهش تلاش می‌شود با استفاده از شیوهی مصاحبه‌ی نیمه ساخت یافته و تجزیه و تحلیل یافته‌های به دست آمده با استفاده از رویکرد داده بنیاد دیدگاه این طبقه به دست آید.

۲- پیشینه‌ی پژوهش

زکی در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تحقیقات آسیب‌شناسی خانواده در ایران، دهه‌ی ۸۰ (روند، الگوها، گرایش‌ها)» با مطالعه‌ی مقالات پژوهشی دهه‌ی ۸۰ با استفاده از روش فراتحلیل به رتبه‌بندی گرایش‌های پژوهشی در این باره پرداخته است. بیشتر این پژوهش‌ها به ترتیب اختصاص به موضوعات اصلی فرار از خانه (۲۶ درصد)، خشونت در خانواده (۲۵ درصد) و اذیت و آزار در خانواده (۲۵ درصد) دارد (زکی، ۱۳۹۰).

صادقی فسایی و عرفان منش (۱۳۹۲) پژوهشی با عنوان «تحلیل جامعه‌شناسی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده‌ی ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی اسلامی» انجام داده‌اند. یافته‌ها حاکی از برهمکنشی ناسازگار بین برخی از اجزای مرتبط با خانواده‌ی سنتی با پاره‌ای از ارزش‌های برخاسته از مدرنیته می‌باشد که باعث بروز آسیب‌ها و مسائل اجتماعی شده است و شکل‌گیری الگویی از خانواده با دو مؤلفه‌ی هویتی جامعه‌ی ایران یعنی دین و فرهنگ ملی را ضروری می‌سازد (صادقی فسایی و عرفان منش، ۱۳۹۲: ۸۴-۶۳).

آزاد ارمکی و ظهیری‌نیا، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی سنخ‌های ارزشی و تغییرات فرهنگی در خانواده» با استفاده از روش پیمایش، ضمن سنخ‌شناسی ارزشی در بین اعضای خانواده‌های ساکن در شهر بندر عباس، به بررسی

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

تغییرات فرهنگی در خانواده پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که هم والدین و هم فرزندان ارزش‌های مادی را نسبت به ارزش‌های فرامادی در اولویت بالاتری قرار می‌دهند. میزان رضایت از زندگی، تعامل اجتماعی و احساس خوشبختی فرزندان بیشتر از والدین است، ولی در مقابل والدین بیشتر به ارزش‌های مذهبی و خانوادگی توجه دارند (آزاد ارمکی و ظهیری‌نیا، ۱۳۸۹: ۲۹۷-۲۷۹).

رحمت‌اللهی پایان‌نامه‌ی خود را با عنوان «آسیب‌شناسی زندگی زناشویی در شهر اصفهان و ارائه‌ی مدلی جهت آسیب‌شناسی زندگی زوجین» و استفاده از روش پیمایش انجام داده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که مشکلات رفتاری با همسر، مشکلات عاطفی، تفاوت ویژگی‌های شخصیتی زوجین، مشکلات مربوط به اوقات فراغت، مشکلات ارتباطی و الگوهای ارتباطی مهم‌ترین آسیب‌های روابط زناشویی زوجین در شهر اصفهان است. در این تحقیق مدلی از آسیب‌های زناشویی بر حسب ۴ عامل بین فردی، درون فردی، فرافردی و فرافردی ویژه ارائه شده است (رحمت‌اللهی، ۱۳۸۵).

منجزی، شفیع‌آبادی و سودانی در پژوهشی به صورت نیمه آزمایشی به بررسی تأثیر ارتباط اسلامی و نگرش مذهبی در بهبود رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان پرداخته‌اند. یافته‌ها نشان می‌دهد که اثر ارتباط اسلامی و نگرش‌های مذهبی در بهبود و فزونی رضایت زناشویی زوجها در پس‌آزمون مؤثر می‌باشد و با سطح معناداری تأیید می‌شود (منجزی، شفیع‌آبادی و سودانی، ۱۳۹۱).

ابراهیمی و همکاران پژوهشی را با عنوان «ارتباط آسیب‌شناسی روانی روابط خانواده با آسیب‌پذیری شناختی (نگرش‌های ناکارآمد و تحریف‌های شناختی بین فردی)» انجام داده‌اند. نتایج حاکی از آن است که بین تحریف‌های شناختی بین فردی، باورهای غیرمنطقی در روابط زناشویی و نگرش‌های ناکارآمد با تعارضات زناشویی رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد، ولی بین توقع غیر واقع و تعارضات زناشویی رابطه‌ی معناداری وجود نداشت (ابراهیمی، شیخ‌زین‌الدینی و مرانی، ۱۳۹۰).

در خصوص آسیب‌شناسی نهاد خانواده پژوهش‌های زیادی در ایران انجام شده است که از حدود ۱۰ سال پیش تاکنون روندی صعودی داشته‌اند. گرایش‌های پژوهشی در این زمینه به ترتیب شامل موضوعات فرار از خانواده (دختران فراری)، خشونت در خانواده (خشونت علیه زنان) و اذیت و آزار در خانواده (کودک و همسر آزاری) بودند و سایر موارد (طلاق، معاشرت با جنس مخالف، زنان سرپرست خانواده، فرزند سالاری و فقدان پدر) نیز درصدی را به خود اختصاص داده‌اند. بررسی این تحقیقات نشان می‌دهد تاکنون پژوهشی درمورد نگرش کارشناسان دینی به حوزه‌ی خانواده و آسیب‌های آن انجام نشده است. بنابراین وجه تمایز این تحقیق با تحقیقات پیشین، بررسی نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده و ارائه‌ی راهبردهای آن می‌باشد.

نگرش روحانیون به فرآیند زلزله خانواده در شهر اصفهان

۳- مبانی نظری پژوهش

برخی منابع کارکرد ادبیات تحقیق در یک پژوهش کیفی را درک عمیق تر مسئله‌ی تحقیق، آشنایی با ابعاد مسئله و کارهای انجام شده درباره‌ی آن، همچنین مشخص شدن سهم و مشارکت تحقیق در بسط حوزه‌ی مورد مطالعه، روشن شدن زمینه‌های عمومی مطالعه و اشراف محقق بر کار پژوهشی می‌دانند (محمدپور، ۱۳۹۰). علاوه بر این استفاده از نظریه، جهت ایجاد حساسیت نظری- مفهومی، تدوین چهارچوب مفهومی، تدوین سؤال‌های عمومی راهنمای تحقیق و الهام بخشی در فرآیند تحلیل و تفسیر داده‌ها توصیه شده است (همان). بنابراین، در ادامه به بررسی مفاهیم و رویکردهای نظری پیرامون موضوع تحقیق به عنوان راهنمایی برای انجام فرآیند تحقیق پرداخته می‌شود.

۳-۱- رویکردهای جامعه‌شناختی به زلزله خانواده

۳-۱-۱- رویکرد کارکردگرایی

کارکردگرایی از رایج‌ترین رویکردهای نظری در مطالعات خانواده به شمار می‌رود. نظریه پردازان کارکردگرا کوشیده‌اند شماری از کارکردهای به نسبت مشترک خانواده‌ها را شناسایی کنند. آگبرن و تیبیتس در سال ۱۹۳۴م، شش کارکرد اساسی را برای خانواده یادآور شدند که عبارت بودند از تولید مثل، حمایت و مراقبت، جامعه‌پذیری، تنظیم رفتار جنسی، عطف و همراهی و نیز تأمین پایگاه اجتماعی (Schaefer, 1989:324).

مورداد کارکردهای چهارگانه‌ی جنسی، اقتصادی، آموزشی و تولید مثل را به عنوان کارکردهای اصلی خانواده مطرح کرد و پارسونز دو کارکرد اصلی خانواده‌ی غربی معاصر را جامعه‌پذیر کردن فرزندان و تثبیت شخصیت بزرگسالان قلمداد نمود (برناردز، ۱۳۸۴: ۷۴ و ۷۵). اساساً رویکرد کارکردگرایی، وجود بقای خانواده را وابسته به کارکردهایی می‌داند که به عهده دارد. مادامی که خانواده همه یا بخش‌هایی از نیازهای اولیه (مانند نیازهای عاطفی، تغذیه، نیازهای جنسی و پشتیبانی) را تأمین می‌کند، با وجود تغییرات و دگرگونی‌هایی که ممکن است در شکل و ساختار خانواده پدید آید همچنان برقرار خواهد ماند (آزاد ارمکی و شکوری، ۱۳۸۱: ۲۴۹).

۳-۱-۲- رویکرد سیستمی

دیدگاه جامعه‌شناسی سیستمی متأثر از الگوی کارکردگرایی ساختی پارسونز شکل گرفته است. در این دیدگاه خانواده به عنوان نظامی در نظر گرفته می‌شود که ورودی، خروجی و فرآیندهایی دارد (Epstein & Bishop, 1981: 447). این نظام در درون یک سیستم بزرگ‌تر قرار دارد که بر روی آن اثر می‌گذارد؛ یکی از عوامل محیطی مؤثر در سیستم خانواده، فرهنگی است که خانواده در آن نشو و نما می‌کند (موسوی، ۱۳۸۲: ۷). همچنین عواملی از قبیل نژاد، موقعیت اقتصادی و اجتماعی، آموزش، نقش جنسی، کشور محل اقامت، مهاجرت، مذهب، ارتباطات سیاسی و مرحله‌ی چرخه‌ی زندگی خانواده در آن تأثیر می‌گذارد (همان: ۷). بنابراین، خانواده از منظر سیستمی ضمن منحصر به فرد بودن، در کنش متقابل با جامعه است.

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

۳-۱-۳- رویکرد همگرایی^۱

ویلیام گود - جامعه‌شناس خانواده - این دیدگاه را مطرح کرده است که دگرگونی‌های نظام خویشاوندی نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر دگرگونی‌های ساختاری (جامعه) و همچنین دگرگونی‌های ایدئولوژیکی است. زمانی که دگرگونی‌های ساختاری همچون صنعتی شدن، شهرنشینی، پرولتاریزه شدن و نظایر آن) و دگرگونی‌های ایدئولوژیکی در سطح کلان رخ دهد، سازمان‌های سطوح خرد (خانواده) نیز باید خود را با دگرگونی‌های سطح کلان انطباق دهند (اعزازی، ۱۳۸۰: ۱۷).

۳-۱-۴- رویکرد تغییرات نظام ارزشی

برخی از صاحب نظران، موضوع دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی، به خصوص دگرگونی‌های مربوط به خانواده را در چارچوب تغییرات نظام ارزشی بحث می‌کنند؛ برای مثال فوکویاما با توجه به زوال خانواده‌ی هسته‌ای در غرب می‌نویسد: «تغییر در هنجار مربوط به خانواده ریشه در تغییر ارزش دارد و لذا در تغییرات گسترده‌تر فرهنگ تجسم می‌یابد (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۴۵). اینگلهارت از صاحب نظران دیگری است که تغییرات ایجاد شده در جامعه را در نظام ارزشی (مادی به فرامادی) با توجه به عنصر نسلی تفسیر می‌نماید که خود سبک جدیدی را در تحلیل تحولات اجتماعی از جمله خانواده مطرح می‌کند. در واقع، اینگلهارت تغییر فرهنگی را اساساً همان تغییر ارزشی می‌پندارد. اینگلهارت معتقد است که دگرگونی‌های فرهنگی

1. Convergence Theory

تدریجی و بازتاب دگرگونی در تجربه‌های سازنده‌ای است که به نسل‌های مختلف شکل داده است. بنابراین با جایگزین شدن نسل‌های جوان‌تر به جای نسل‌های بزرگ‌تر فرهنگ و جهان‌بینی متداول در این جوامع دگرگون شده است (همان: ۱ و ۲).

۳-۱-۵- رویکرد زوال خانواده

بر اساس این تفسیر، تغییراتی که در زندگی خانوادگی رخ داده است (از جمله کاهش نرخ ازدواج و زادوولد، افزایش نرخ ازدواج‌های غیر رسمی، طلاق و خانواده‌های تک‌والد و افزایش فردگرایی در روابط خصوصی)، موجب فروپاشی خانواده خواهد شد و از آنجا که خانواده‌ی مقتدر، بنیان جامعه‌ی مقتدر است، عقیده بر آن است که فروپاشی خانواده منجر به فروپاشی جامعه (Fukuyama, 1999)، کاهش میزان تعهد و وابستگی به جامعه و نیز کاهش اعتماد به تمامی افراد دیگر و از جمله افراد ناآشنا می‌شود و اگر افراد در خانواده‌های خود با روابط یاری‌گرانه مواجه نشوند، احتمال همکاری آنها با دیگران در جامعه نیز کاهش می‌یابد (Smart & Neale, 1999)، زیرا خانواده نقش بسیار مهمی در ایجاد شبکه‌های اجتماعی داشته و مجرای برای افزایش تعاملات اجتماعی (Glezer, 1997: 9) و محل اصلی انتقال هنجارهای رفتاری است (Winter, 2000).

با توجه به نظریات ذکر شده، دیدگاه کارکردگرایی تزلزل در خانواده را زمانی می‌داند که نیازهای اولیه (نیازهای عاطفی، تغذیه، نیازهای جنسی و پشتیبانی) تأمین نگردد. بر اساس دیدگاه سیستمی، خانواده همانند نظامی در

نگرش روحانیون به فرآیند زلزله خانواده در شهر اصفهان

نظر گرفته می‌شود که در کنش متقابل با جامعه خود باشد. بنابراین وجود آسیب‌ها در جامعه در این نهاد تأثیر گذاشته و باعث زلزله آن می‌شود. در رویکرد همگرایی، دگرگونی‌های ساختاری (صنعتی شدن، شهرنشینی، پرولتاریزه شدن و نظایر آن) و ایدئولوژیکی باعث ایجاد تغییرات و آسیب‌هایی در نهاد خانواده می‌شود. رویکرد تغییرات نظام ارزشی، تغییر در هنجارهای مربوط به خانواده را ناشی از تغییرات فرهنگی و ارزشی می‌داند. بر اساس رویکرد زوال خانواده، از آنجا که خانواده‌ی مقتدر بنیان جامعه‌ی مقتدر است، فروپاشی خانواده منجر به فروپاشی جامعه خواهد شد. بنابراین رویکردهای مذکور، به فرآیند زلزله خانواده اشاره می‌کنند.

۳-۲- تعریف مفاهیم

۳-۲-۱- نگرش^۱ و عناصر آن

نگرش یک ارزشیابی پایدار- مثبت یا منفی- از مردم، اشیاء و اندیشه‌هاست (ارونسون، ۱۳۸۴: ۲۶۵). به اعتقاد توماس مفهوم چند بعدی از نگرش که شامل عناصر شناختی، عاطفی، رفتاری است، مقبول‌ترین مفهوم برای تعریف نگرش است (کریمی، ۱۳۸۶: ۸ به نقل از توماس، ۱۹۷۱). عنصر شناختی شامل اعتقادات و باورهای شخص درباره‌ی یک شیء یا اندیشه است. عنصر احساسی یا عاطفی آن است که معمولاً نوعی احساس عاطفی

۱. یکی از شیوه‌های سنجش نگرش استفاده از تکنیک مصاحبه می‌باشد که در این تحقیق لحاظ شده است (هنرسون، مارلن ای ۱۳۸۲). نحوه نگرش سنجی، ترجمه‌ی هوشنگ نایی، تهران، فرهنگ مکتوب).

با باورهای ما پیوند دارد و تمایل به عمل، به آمادگی برای پاسخ‌گویی به شیوه‌ای خاص اطلاق می‌شود (کریمی، ۱۳۸۰: ۲۲۴). نقش سه عنصری نگرشی در ایجاد نگرش‌ها با هم تفاوت دارند، یعنی در بعضی نگرش‌ها عامل شناختی، در برخی عامل عاطفی و احساسی و در برخی دیگر، عامل رفتاری مهم‌تر است (کریمی، ۱۳۸۶: ۸). موضوع نگرش می‌تواند هر چیزی باشد که در جهان شناختی فرد وجود دارد. فرد نسبت به اشیاء مادی پیرامون خود، نسبت به اشیاء جهان اجتماعی و افراد و گروه‌ها، نگرش‌هایی دارد (شکرکن، ۱۳۷۵).

۳-۲-۲- روحانیون

همه‌ی ادیان برای بقا و پویایی خود، به نهادی نظام‌مند نیاز دارند؛ فرقه، دسته و گروهی که دانایان و کارشناسان دین به شمار می‌آیند. مسیحیان به آنها «کشیش» می‌گویند، یهودیان در دوران ظهور اسلام، عالمان خود را «احبار» می‌نامیدند. در اسلام نیز از این گروه با عنوان «روحانی» یاد می‌شوند (مطهری، ۱۳۸۰: ۵۳).

از منظر جامعه‌شناسی، روحانیت شیعه، به طبقه یا گروه رسمی مبلغ، مروج و مفسر مذهب تشیع که به صورت زنده و مداوم نقش محول خود را در جامعه ایفا می‌کند، اطلاق می‌گردد. ایشان با توجه به تحصیل در حوزه‌های علمیه به عنوان کارمندان اسلام، حفظ اسلام در همه‌ی ابعادش را وظیفه خود می‌دانند (خمینی: ۵ و ۳۵).

۳-۲-۳- خانواده

خانواده واحدی اجتماعی است که بر اساس ازدواج پدید می‌آید و پیوندی است که با نهاد ازدواج، یعنی صورتی از روابط جنسی مصوب جامعه، مرتبط است (ساروخانی، ۱۳۸۰: ۱۳۶) و گروهی است متشکل از افرادی که از طریق پیوند زناشویی، همخونی و یا پذیرش «به عنوان فرزند» با یکدیگر به عنوان شوهر، زن، مادر، پدر، برادر و خواهر در ارتباط متقابل اند، فرهنگ مشترکی پدید آورده و در واحد خاصی زندگی می‌کنند (همان: ۱۳۵)، یعنی بر دو اصل خویشی و همزیستی متکی است (بوردیو، ۱۳۸۰: ۱۸۰).

مورداک می‌نویسد: «خانواده گروهی اجتماعی است با اقامتگاه مشترک، همکاری اقتصادی و تولید مثل» (Lee & Newby, 1995: 282). همچنین دیویس اشاره می‌کند که خانواده از گروهی از اشخاص تشکیل می‌شود که روابطشان با یکدیگر بر پایه‌ی خویشاوندی همخونی استوار است (Mitchell, 1977: 76).

۳-۲-۴- تیپولوژی خانواده

خانواده از حیث کیفیت روابط درونی و میزان استحکام آنها، به چهار تیپ (خانواده‌ی متعالی^۱، خانواده‌ی متعادل^۲، خانواده‌ی متزلزل^۳ و خانواده‌ی متلاشی^۴)، تقسیم می‌شوند، که هر یک ویژگی‌ها، کارکردها و تأثیرات خاص

1. Transcendental Family
2. Balanced Family
3. Instable Family
4. Broken Home

خود را دارند (شرفی، ۱۳۸۲: ۳۷).

۳-۲-۵- خانواده‌ی متزلزل

خانواده‌ی متزلزل معمولاً با عناوینی همچون خانواده‌ی دشوار، نابسامان و نامتعادل شناخته می‌شود (محمودیان و دیگران، ۱۳۸۳). خانواده‌ی متزلزل، خانواده‌ای است که قادر به تأمین نیازهای تکاملی، حل مشکلات و تعارض‌های خود نبوده و کارکردهایش مختل می‌باشد. به طور کلی در این گونه خانواده‌ها، روحیه‌ی افراد پایین و متمایل به قسمت افسردگی و اعضا مبتلا به سردی عواطف و روابط از هم گسیخته هستند. روابط اعضای خانواده بسیار متناقض و ابراز آزادانه‌ی احساسات مشکل است. الگوی روابط در این نوع خانواده بر پایه‌ی هرج و مرج، بحث و گفت‌وگو به کلی تعطیل و خانواده برای حل مشکلات با دشواری‌های زیادی مواجه است. این نوع خانواده با کنش‌ها و اختلافات رفتاری نظیر غیرمنطقی بودن، دعوا، تعارض و ... مشخص می‌شود و اعضای آن شخصیت‌هایی مخرب و غیرعادی دارند. فضای حاکم بر خانواده توأم با طرد فرزندان، بی‌محبتی و بی‌توجهی به مسائل و مشکلات آنها می‌باشد (رشیدی، ۱۳۸۸). در تیپ خانواده‌ی متزلزل، ساخت خانواده^۱ ترمیم‌پذیر بوده، با بهره‌گیری از شیوه‌های درمانی به ویژه خانواده درمانی^۲، توانایی افراد برای غلبه بر مشکلات افزایش می‌یابد و به تدریج به الگوی خانواده‌ی متعادل نزدیک می‌شود (محمودیان و دیگران، ۱۳۸۳).

-
1. Family Structure
 2. Family Therapy

۴- روش‌شناسی پژوهش

روش‌شناسی این پژوهش، کیفی است و به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از رویکرد نظریه‌ی زمینه‌ای^۱ یا داده بنیاد استفاده شده است.

نظریه‌ی داده بنیاد عبارت است از آنچه به طور استقرایی از مطالعه‌ی پدیده‌ای به دست آید و نمایانگر آن پدیده باشد. بنابراین، گردآوری اطلاعات، تجزیه و تحلیل در یک رابطه‌ی متقابل با یکدیگر قرار دارند. تحقیق را هرگز از یک نظریه شروع نمی‌کنند و بعد آن را به اثبات برسانند، بلکه تحقیق از یک حوزه‌ی مطالعاتی شروع شده و فرصت داده می‌شود تا آنچه که متناسب و مربوط بدان است خود را نشان دهد (استراس و کوربین، ۱۳۸۵: ۲۲). روش مصاحبه‌ی عمیق مهم‌ترین فن گردآوری داده‌های زمینه‌ای محسوب می‌شود. با این حال، از روش‌های مشاهده، مشاهده‌ی مشارکتی و گردآوری اسناد و مدارک نیز به عنوان روش‌های مکمل و ملازم استفاده می‌شود (محمدپور، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۳۲۲). با توجه به این امر، در پژوهش حاضر بهترین روش گردآوری داده‌ها مصاحبه است. پژوهشگر از میان انواع گوناگون مصاحبه، مصاحبه‌ی نیمه‌ساخت یافته را انتخاب کرده است.

مصاحبه‌ی نیمه ساخت یافته شامل پرسش‌های روشن و خاصی است که از قبل تعیین شده و مصاحبه را هدایت می‌کنند، اما مصاحبه‌گر و مصاحبه شونده تا حدودی اجازه دارند به شرح و تفصیل پرسش‌ها و پاسخ‌های مطرح شده بپردازند (میرزایی، ۱۳۸۹: ج ۱، ص ۲۴۵). بنابراین پرسش اصلی پژوهش این

1. Grounded theory

است که چه مسائلی پیرامون تزلزل نظام خانواده در شهر اصفهان وجود دارد؟ بدون تردید پرسش‌های دیگری نیز به عنوان پرسش‌های فرعی و مکمل پرسش اصلی در این پژوهش مطرح گردید؛ پرسش‌هایی نظیر:

- مسئله‌ی تزلزل خانواده در اصفهان دارای چه ابعادی است؟
- طبقات اصلی جامعه که با این مسئله درگیرند چه کسانی هستند؟
- ابعاد مختلف این مسئله می‌بایست توسط چه نهادهایی پوشش داده

شود؟

● راه‌حل‌های مؤثر در ابعاد مختلف این مسئله چیست؟
در این پژوهش مصاحبه‌ها بین ۲۵ تا ۴۰ دقیقه به طول انجامید و مکالمات با استفاده از دستگاه ضبط صوت، ضبط و سپس لغت به لغت روی کاغذ پیاده شد.

۴-۱- روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

نمونه‌گیری در این پژوهش به صورت نظری انجام شده است. نمونه‌گیری نظری، نوعی نمونه‌گیری هدفمند است که پژوهشگر سعی می‌کند با بهره‌گیری از نظرات و دانش آگاه‌ترین افراد درباره‌ی موضوع پژوهش به واکاوی و موشکافی رویداد و پدیده‌ی مورد نظر بپردازد. به عبارت دیگر نوع نمونه‌گیری، تصادفی نیست بلکه تعمدی و قضاوتی است (بازرگان، ۱۳۷۸: ۹۷). همچنین این نمونه‌گیری تا رسیدن به کفایت نظری یعنی تا جایی که با اضافه کردن داده‌ها در مدل تغییری به وجود نیاید، ادامه می‌یابد (دانایی‌فرد و امامی، ۱۳۸۶: ۹۷-۶۹).

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

به این ترتیب در این پژوهش با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند و نظری با ۲۴ نفر از روحانیونی (۱۵ نفر مرد و ۹ نفر زن) که در زمینه‌ی خانواده و آسیب‌شناسی آن در نهادهایی همچون بیمارستان‌های شهر اصفهان (با گذراندن طرح نسیم مهر برای طلاب در زمینه‌ی خانواده) و دانشگاه‌های این شهر مشاوره ارائه می‌کردند، مصاحبه انجام گرفت. تعداد مصاحبه تا آنجا ادامه یافت که اطلاعات به حد اشباع رسید، یعنی داده‌ها شروع به تکرار شدن کردند و دیگر نکته‌ی تازه‌ای به دست نیامد.

۲-۴- روش تحلیل یافته‌ها

برای تحلیل یافته‌های به دست آمده از مصاحبه‌ها، از شیوه‌ی مفهوم‌پردازی و موسوم به «کدگذاری» استفاده می‌شود که البته چگونگی آن بر حسب نوع آموزش، تجربه و هدف محقق تغییر می‌کند (استراس و کوربین، ۱۳۸۵: ۲۰). کدگذاری فرآیندی است که طی آن محقق به جداسازی، مفهوم‌بندی، ادغام و یکپارچه کردن داده‌ها می‌پردازد. در نظریه‌ی زمینه‌ای از سه مرحله‌ی کدبندی (باز- محوری - گزینشی) برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌شود. انجام این سه مرحله از کدبندی مستلزم دقت فراوان است، چرا که این مقولات در مدل زمینه‌ای نهایی حول مقوله‌ی گزینشی یا تم اصلی نظریه قرار می‌گیرند و شرایط، تعاملات و پیامدها را به تصویر می‌کشند (فلیک، ۱۳۸۸: ۳۴۵-۳۳۰). نتیجه‌ی فرآیند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها در نظریه‌ی زمینه‌ای خلق یک نظریه‌ی قائم به ذات (یا متکی به خود) مربوط به یک مسئله‌ی خاص و در رابطه با کسانی می‌باشد که محقق بر آنان تحقیق نموده است (ایمان، ۱۳۹۰: ۳۵۲).

۵- یافته‌های پژوهش

بعد از انجام مصاحبه‌ها، تمام مصاحبه‌ها پیاده شدند و بر اساس مفاهیم مندرج در هر مصاحبه، کدگذاری باز صورت گرفت. مرحله‌ی کد بندی باز دارای دو مرحله‌ی کدبندی اولیه یا همان سطح اول و کدبندی متمرکز یا سطح دوم است (جدول شماره‌ی ۱). مرحله‌ی دوم کدبندی داده‌ها، به کدبندی محوری موسوم است. در این مرحله، مقوله‌ها به صورت یک شبکه با هم در ارتباط قرار می‌گیرند. یافتن کدهای مشترک و مقوله‌بندی محوری نیز مستلزم استفاده از روش مقایسه‌ی ثابت است. در این مرحله، نظریه به تدریج ظهور می‌یابد (محمدپور، ۱۳۸۹: ۳۳۵). در مرحله‌ی نهایی کدبندی گزینشی آغاز می‌شود. در این مرحله، نظریه تقریباً به استحکام رسیده و نظریه سازی زمینه‌ای تقریباً به اتمام می‌رسد. در این مرحله، مقوله‌های عمده در قالب یک مدل پارادایمی (منظور مدل زمینه‌ای است) حول مقوله‌ی هسته به یکدیگر ارتباط داده می‌شوند (همان: ۳۴۰-۳۴۱). در شکل شماره ۱ مدل پارادایمی تحقیق ترسیم شده است.

جدول ۱: نتایج کدگذاری و مقوله سازی از مصاحبه‌ها

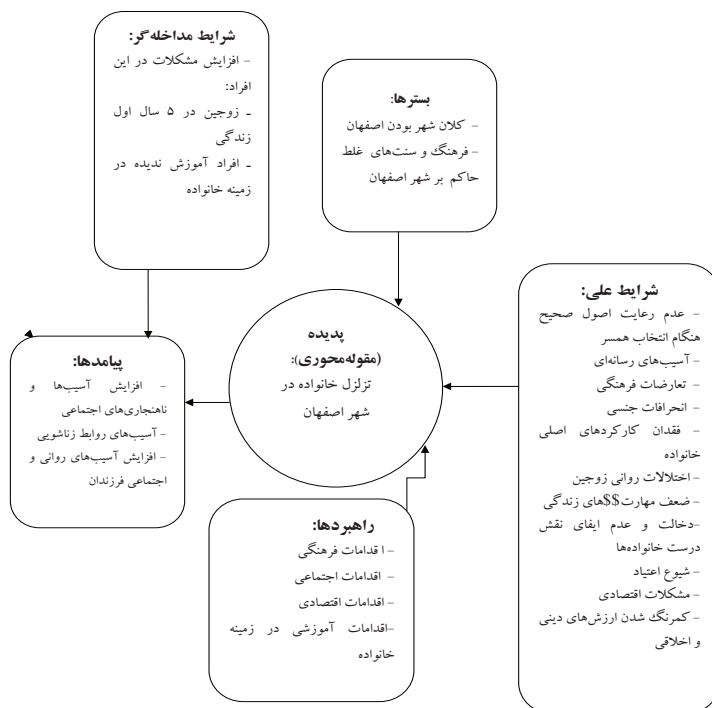
مفاهیم (کدبندی اولیه)	مقوله‌های عمده (کدبندی متمرکز)
شرایط علی	
عدم شناخت عمیق هنگام ازدواج، ازدواج بر اساس معیارهای سطحی و ظاهری، عدم رعایت همسان همسری، ازدواج در سنین بالا و پایین، عدم بلوغ عاطفی - اجتماعی - اقتصادی هنگام ازدواج، شتابزدگی و عجله هنگام ازدواج، عدم شناخت جنس مخالف	عدم رعایت اصول صحیح هنگام انتخاب همسر
فراگیری ماهواره، الگوگیری از شبکه‌های ماهواره (خودآگاه یا ناخودآگاه)، تأثیر ماهواره در بلوغ زودرس، تأثیر ماهواره در خیانت زوجین، تنوع طلبی جنسی تحت تأثیر ماهواره، تأثیر وسایل ارتباط جمعی در پورنوگرافی، نهادینه کردن روابط غیر شرعی در رسانه‌ها	آسیب‌های رسانه‌ای
تعارض سنت و مدرنیته به هنگام ورود از زندگی مجردی به زندگی متأهلی، شکاف نسلی بین والدین و فرزندان، فرهنگ غربی حاکم بر مراکز مشاوره، سبک زندگی غربی، سبک زندگی نامشخص و التقاطی	تعارضات فرهنگی
دوستی‌ها و روابط نامشروع قبل از ازدواج، خیانت زوجین در زندگی زناشویی	انحرافات جنسی
طلاق عاطفی، عدم ارضای نیازهای جنسی	فقدان کارکردهای اصلی خانواده
افسردگی و استرس زوجین، اسکیزوفرنی، دو قطبی بودن و	اختلالات روانی زوجین
عدم تکنیک‌های تعاملی بین زن و شوهر، ضعف مدیریت مرد و زن در خانواده، عدم قدرت حل مسئله، ضعف هوش عاطفی افراد، عدم استقلال فکری افراد	ضعف مهارت‌های زندگی
حمایت بیش از حد پدر و مادر از فرزندان، وابستگی عاطفی زوجین به خانواده‌هایشان، ارتباط تنگاتنگ بین زوجین و خانواده‌ها، دخالت غیر تخصصی خانواده‌ها در زندگی زوجین	دخالت و عدم ایفای نقش درست خانواده‌ها
اعتیاد به مواد مخدر، افزایش اعتیاد در بین زنان	شیوع اعتیاد
فشار تأمین هزینه‌هایی زندگی، بیکاری، عدم امنیت شغلی	مشکلات اقتصادی

فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده

مقوله‌های عمده (کدبندی متمرکز)	مفاهیم (کدبندی اولیه)
شرایط علی	
کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و اخلاقی	مقایسه‌های غیر اخلاقی در زندگی زناشویی، پنهان کردن بعضی از مسائل هنگام ازدواج، عدم اجراء و تعهد به وعده‌های زمان خواستگاری، نگاه ابزاری و خدمت‌محورانه به خانواده، عدم اعتماد زوجین به همدیگر، افزایش سطح توقعات، عدم مودت و رحمت در خانواده، تزلزل در باورهای دینی، کم توجهی به اصول و احکام شرعی در خانواده، آرایش و پوشش‌های متنوع زنان در جامعه، عدم رعایت اصول دینی در رفت و آمدهای خانوادگی، عدم رعایت وظایف و حقوق همدیگر در خانواده
بسترها	
کلان شهر بودن اصفهان	فضای شهری و توریستی اصفهان، الگوگیری از کلان شهرهای دیگر (مانند تهران، شیراز و)
فرهنگ و سنت‌های غلط حاکم بر اصفهان	چشم و هم‌چشمی در زمینه برگزاری مراسم ازدواج، تجمل‌گرایی در اصفهان
شرایط مداخله‌گر	
افزایش مشکلات در این افراد	زوجین در ۵ سال اول زندگی، افراد آموزش ندیده در زمینه‌ی خانواده
راهبردها	
اقدامات فرهنگی	آنتی‌ویروس‌های فرهنگی صدا و سیما در برابر برنامه‌های ماهواره، سالم سازی پیام‌های بازرگانی تلویزیون از مصرف‌گرایی، اقدامات شبکه استانی اصفهان برای اصلاح فرهنگ و آداب و رسوم غلط استان، الزام طراحان لباس برای رعایت فرهنگ اسلامی، فرهنگ سازی برای رجوع به مشاور، درک درست و متعادل از مهریه، ترویج سبک زندگی اسلامی، الگوگیری از زندگی و سیره اهل بیت (ع)، تقویت فرهنگ پاک دامنی (خودکنترلی) در جامعه، استفاده از مراسم‌های دینی برای فرهنگ سازی در زمینه خانواده، انجام تست‌های روان‌شناسی و مشاوره قبل از ازدواج، ازدواج بر اساس اصول همسان همسری، شیوه‌های صحیح آشنایی، رجوع به مشاور قبل از درگیری و اختلافات.
اقدامات اجتماعی	ایجاد مراکز همسریابی استاندارد و اسلامی، ایجاد مراکز ازدواج آسان، ایجاد مراکز تخصصی مشاوره، برگزاری کرسی‌های آزاد اندیشی با موضوعات اجتماعی و خانوادگی، پیشگیری و درمان اعتیاد

مفاهیم (کدبندی اولیه)	مقوله‌های عمده (کدبندی متمرکز)
شرایط علی	
حمایت دولت در زمینه اشتغال ، تلاش اعضای خانواده برای اصلاح الگوی مصرف	اقدامات اقتصادی
برگزاری کلاس‌های آموزشی قبل از ازدواج مخصوص هر قشر و طبقه، آموزش سواد رسانه‌ای در برابر آسیب‌های ماهواره، آموزش مهارت‌های همسرداری، آموزش‌های علمی و منطقی به خانم‌ها برای رعایت پوشش مناسب در جامعه، آموزش روابط جنسی بعد از ازدواج، تغییر سیستم آموزشی از تعلیم صرف به تعلیم و تربیت، آموزش قناعت در همه‌ی زمینه‌ها	اقدامات آموزشی در زمینه خانواده
پیامدها	
شیوع بزه کاری و انحرافات اجتماعی، سرایت آسیب به خانواده‌های سالم، عدم آرامش در نهادهای دیگر، متزلزل شدن ارزشها در جامعه	افزایش آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی
عدم رضایتمندی زوجین از همدیگر، طلاق و جدایی زوجین، عدم ارضای نیازهای جنسی و عاطفی زوجین	آسیب‌های روابط زناشویی
تربیت فرزندان در کانونی فاقد آرامش- اعتماد و..، تأثیر زنجیروار بر نسل‌های بعدی، کاهش انگیزه جوانان خانواده متزلزل برای ازدواج، افزایش انحرافات و جرایم فرزندان	افزایش آسیب‌های روانی و اجتماعی فرزندان

شکل ۱: مدل پارادایمی پژوهش

بر اساس طرح نظام‌مند نظریه‌ی داده بنیاد، می‌توان الگوی عملی نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان را در شکل شماره ۱ نمایش داد. مقوله‌ی محوری در الگوی مذکور، پدیده‌ی تزلزل خانواده است که بر اساس ارزیابی و سنجش نگرش روحانیون ارائه شده است. روحانیون پدیده‌ی تزلزل خانواده را از مسائل مهم در شهر اصفهان تلقی می‌کنند. بر اساس یافته‌های به دست آمده از دیدگاه روحانیون، اگر زن و شوهر هنگام ازدواج، به اصول صحیح انتخاب همسر (عدم شناخت عمیق هنگام

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

ازدواج، ازدواج بر اساس معیارهای سطحی و ظاهری، عدم رعایت همسان همسری، ازدواج در سنین بالا و پایین، عدم بلوغ عاطفی - اجتماعی - اقتصادی هنگام ازدواج، شتابزدگی و عجله هنگام ازدواج، عدم شناخت جنس مخالف) توجه نکنند، درآینده دچار مشکلات متعددی خواهند شد که به تزلزل خانواده منجر می‌شود. از دیدگاه روحانیون، فراگیر شدن ماهواره‌ها در خانواده‌ها و تأثیر آن در خیانت و تنوع طلبی جنسی، از عوامل مهم در تزلزل خانواده تلقی می‌شود. تعارضات فرهنگی همچون تعارض سنت و مدرنیته به هنگام ورود از زندگی مجردی به زندگی متأهلی، شکاف نسلی بین والدین و فرزندان، سبک زندگی غربی، سبک زندگی نامشخص و التقاطی از دیگر عوامل مؤثر در تزلزل خانواده است. روحانیون انحرافات جنسی - شامل دوستی‌ها و روابط نامشروع قبل از ازدواج و خیانت زوجین در زندگی زناشویی - را در شکل‌گیری این پدیده‌ی مهم تلقی می‌کنند. روحانیون به این نکته اشاره می‌کنند زمانی که پیوندهای عاطفی در خانواده وجود نداشته باشد و نیازهای جنسی در خانواده ارضاء نشود، خانواده کارکردهای اصلی خود را از می‌دهد و دچار تزلزل می‌شود. اختلالات روانی زوجین، ضعف مهارت‌های زندگی، دخالت و عدم ایفای نقش درست خانواده‌ها، شیوع اعتیاد، مشکلات اقتصادی (همچون بیکاری، نبود امنیت شغلی، فشار تأمین هزینه‌های زندگی) و کم‌رنگ شدن پای‌بندی‌های اخلاقی و مذهبی در خانواده از دیگر شرایط علی مؤثر در تزلزل خانواده می‌باشد.

همان‌طور که در شکل بالا نشان داده شده است فضای شهری و توریستی اصفهان و الگوگیری آن از کلان‌شهرهای دیگر، همچنین فرهنگ و سنت‌های غلط حاکم بر آن، به عنوان بسترهایی برای ایجاد این پدیده در نظر گرفته می‌شود.

روحانیون معتقدند که زوجین در ۵ سال اول زندگی و افراد آموزش ندیده در زمینه‌ی خانواده بیشتر از سایر افراد در این فرآیند دچار مشکل و آسیب خواهند شد. تزلزل خانواده می‌تواند پیامدهایی همچون افزایش آسیب‌ها و ناهنجاری‌های اجتماعی، آسیب‌های روابط زناشویی و افزایش آسیب‌های روانی و اجتماعی فرزندان به همراه داشته باشد.

روحانیون برای پیشگیری یا درمان تزلزل خانواده راهبردهایی از قبیل راهبردهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و اقدامات آموزشی در زمینه‌ی خانواده ارائه می‌کنند.

۶- نتیجه‌گیری

همان‌گونه که اشاره شد بحث در حوزه‌ی خانواده و آسیب‌شناسی آن از مسائل مهم و بنیادی در علوم اجتماعی و مطالعات دینی محسوب می‌شود. به همین دلیل در این پژوهش نگرش روحانیون در زمینه‌ی فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان بررسی شد. یافته‌ها نشان می‌دهد که کلان‌شهر بودن اصفهان و فرهنگ و سنت‌های غلط حاکم بر آن - همانند چشم و هم‌چشمی در زمینه‌ی برگزاری مراسم ازدواج و تجمل‌گرایی در اصفهان - از جمله ویژگی‌های منحصر به فرد این شهر تلقی می‌شود که در بروز آسیب‌ها

و تزلزل خانواده مؤثر است. تأثیر منفی رسانه‌ها به خصوص ماهواره در تنوع طلبی و خیانت زوجین از عوامل مهم در ایجاد مقوله محوری می‌باشد. رعایت نکردن اصول صحیح هنگام انتخاب همسر، زمینه‌ساز مشکلاتی برای زندگی آینده‌ی زوجین خواهد بود و آنها را در ۵ سال اولیه‌ی زندگی و همچنین افراد آموزش ندیده در زمینه خانواده را آسیب‌پذیرتر خواهد کرد. رویکرد کارکردگرایی، بقای خانواده را وابسته به کارکردهایی می‌داند که به عهده دارد. مادامی که خانواده همه یا بخش‌هایی از نیازهای اولیه (مانند نیازهای عاطفی، تغذیه، نیازهای جنسی و پشتیبانی) را تأمین می‌کند، با وجود تغییرات و دگرگونی‌هایی که ممکن است در شکل و ساختار خانواده پدید آید همچنان برقرار خواهد ماند (آزاد ارمکی و شکوری، ۱۳۸۱: ۲۴۹). یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهند، فقدان کارکردهای اصلی خانواده (عدم تأمین نیازهای عاطفی و جنسی زوجین) از شرایط علی مؤثر در تزلزل خانواده می‌باشد. صاحب نظران رویکرد تغییرات ارزشی، موضوع دگرگونی‌های اجتماعی و فرهنگی، به خصوص دگرگونی‌های مربوط به خانواده را در چارچوب تغییرات نظام ارزشی بحث می‌کنند (فوکویاما، ۱۳۷۹: ۴۵). همچنین بر اساس یافته‌های این تحقیق کم‌رنگ شدن ارزش‌های دینی و اخلاقی به ویژه مقایسه‌های غیر اخلاقی در زندگی زناشویی از عوامل و شرایط تأثیر گذار در تزلزل خانواده است. این نتیجه با نتایج پژوهش آزاد ارمکی و ظهیری نیا که نشان دادند هم والدین و هم فرزندان ارزش‌های مادی را نسبت به ارزش‌های فرامادی در اولویت بالاتری قرار می‌دهند (آزاد ارمکی و ظهیری‌نیا،

۱۳۸۹: ۲۹۷-۲۷۹)، همخوانی دارد.

طبق دیدگاه همگرایی، دگرگونی‌های نظام خویشاوندی نتیجه‌ی اجتناب‌ناپذیر دگرگونی‌های ساختاری (جامعه) و همچنین دگرگونی‌های ایدئولوژیکی است (اعزازی، ۱۳۸۰: ۱۷). یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد، مشکلات ساختاری در جامعه - از جمله مشکلات اقتصادی - در ایجاد آسیب‌های خانواده نقش دارند. افزون بر عوامل ذکر شده، عواملی همچون شیوع اعتیاد، تعارضات فرهنگی همچون رواج سبک زندگی غربی، اختلالات روانی زوجین، ضعف مهارت‌ها و تکنیک‌های زندگی، دخالت و عدم ایفای نقش درست خانواده‌ها از عوامل اثربخش در این فرآیند می‌باشد. در دیدگاه سیستمی، خانواده به عنوان سیستمی در نظر گرفته می‌شود که درون یک سیستم بزرگ‌تر قرار دارد و در آن اثر می‌گذارد، یکی از عوامل محیطی مؤثر در سیستم خانواده، فرهنگی است که خانواده در آن نشو و نما می‌کند (موسوی، ۱۳۸۲: ۹). عواملی از قبیل نژاد، موقعیت اقتصادی و اجتماعی، آموزش، نقش جنسی، کشور محل اقامت، مهاجرت، مذهب، ارتباطات سیاسی و مرحله‌ی چرخه‌ی زندگی خانواده نیز در آن تأثیر می‌گذارد (همان: ۷). بنابراین، خانواده از منظر سیستمی ضمن منحصر به فرد بودن، در کنش متقابل با جامعه می‌باشد. در این پژوهش دیدگاه روحانیون حاکی از آن بود که برای پیشگیری یا بهبود تزلزل خانواده نباید از راهبردها و برنامه‌ریزی‌های سیستمی در نهادها و حوزه‌های دیگر همانند راهبردهای فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و آموزشی غافل ماند.

بر اساس تفسیر رویکرد زوال خانواده، از آنجا که خانواده‌ی مقتدر، بنیان جامعه‌ی مقتدر است، فروپاشی خانواده به فروپاشی جامعه منجر خواهد شد (Fukuyama, 1999). به طور کلی روحانیون اشاره می‌کنند که در صورت فرآیند زلزله در خانواده، ناهنجاری‌هایی در جامعه به وجود می‌آید و آسیب‌های روابط زناشویی و ناهنجاری‌های روانی - اجتماعی در فرزندان افزایش می‌یابد.

منابع

- ◀ ابراهیمی، امراالله، سارا شیخ زین‌الدینی و محمد رضا مراشی. «ارتباط آسیب‌شناسی روانی روابط خانواده با آسیب‌پذیری شناختی؛ نگرش‌های ناکارآمد و تحریف‌های شناختی بین فردی»، *مجله دانشکده پزشکی دانشگاه اصفهان*، سال ۲۹، ش ۱۶۷.
- ◀ ارونسون، الیوت ۱۳۸۴. *روان‌شناسی اجتماعی*، ترجمه‌ی حسین شکرکن، تهران، رشد.
- ◀ استراس، آنسلم و جولیت کوربین ۱۳۸۵. *اصول روش تحقیق کیفی؛ نظریه‌ی مبنایی- رویه‌ها و شیوه‌ها*، ترجمه‌ی بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- ◀ اعزازی، شهلا ۱۳۸۹. *جامعه‌شناسی خانواده؛ با تأکید بر نقش، ساختار و کارکرد خانواده در دوران معاصر*، تهران، روشنگران و مطالعات زنان.
- ◀ ایمان، محمد تقی ۱۳۹۰. *مبانی پارادایمی روشهای کمی و کیفی تحقیق در علوم انسانی*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ◀ آزاد ارمکی، تقی و علی شکوری. «مدرنیته و خانواده تهرانی»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه اصفهان*، دوره ۲، ش ۳۰ و ۳۱، (۱۳۸۱).
- ◀ آزاد ارمکی، تقی و مصطفی ظهیری نیا. «بررسی سنخ‌های ارزشی و تغییرات فرهنگی در خانواده»، *خانواده‌پژوهی*، دوره ۶، ش ۲۳، (۱۳۸۹).
- ◀ بازرگان، عباس ۱۳۷۸. *مقدمه‌ای بر روش‌های تحقیق کیفی و آمیخته؛ رویکردی متداول در علوم رفتاری*، تهران، دیدار.
- ◀ برناردز، جان ۱۳۸۴. *درآمدی به مطالعات خانواده*، ترجمه‌ی حسین قاضیان، تهران، نی.
- ◀ بوردیو، پی یر ۱۳۸۰. *نظریه کنش، دلایل عملی و انتخاب عقلانی*، ترجمه‌ی مرتضی مردیپا، نقش و نگار.

نگرش روحانیون به فرآیند تزلزل خانواده در شهر اصفهان

- ◀ خمینی، روح الله. نقش روحانیت در اسلام، قم، دارالفکر.
- ◀ دانایی فرد، حسن و سید مجتبی امامی. «استراتژی پژوهش کیفی؛ تأملی بر نظریه پردازی داده بنیاد»، اندیشه مدیریت، سال ۱، ش ۲، (۱۳۸۶).
- ◀ رحمت‌اللهی، فرحناز. آسیب شناسی زندگی زناشویی در شهر اصفهان و ارائه مدلی جهت آسیب شناسی زندگی زوجین، (پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره خانواده، دانشکده علوم تربیتی دانشگاه اصفهان)، (۱۳۸۵).
- ◀ رشیدی، رضا ۱۳۸۸. خانواده در ایران و اسلام، کرمانشاه، دانشگاه رازی.
- ◀ زکی، محمد علی. «بررسی تحقیقات آسیب‌شناسی در ایران دهه ۸۰ روند، الگوها و گرایش‌ها»، زنان و خانواده، سال ۶، ش ۱۸، (۱۳۹۰).
- ◀ ساروخانی، باقر ۱۳۸۰. مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، تهران، سروش.
- ◀ شرفی، محمد رضا ۱۳۸۲. خانواده متعادل، انجمن اولیاء و مربیان.
- ◀ شکرکن، حسین ۱۳۷۵. پیدایش، شکل‌گیری و تغییر نگرش‌ها، تهران، رشد.
- ◀ صادقی فسایی، سهیلا و ایمان عرفان منش. «تحلیل جامعه‌شناختی تأثیرات مدرن شدن بر خانواده ایرانی و ضرورت تدوین الگوی ایرانی اسلامی»، زن در فرهنگ و هنر، دوره ۵، ش ۱، (۱۳۹۲).
- ◀ فلیک، اووه ۱۳۸۸. درآمدی بر تحقیق کیفی، ترجمه‌ی هادی جلیلی، تهران، نی.
- ◀ فوکویاما، فرانسیس ۱۳۷۹. پایان نظم، سرمایه اجتماعی و حفظ آن، تهران، جامعه ایرانیان.
- ◀ کریمی، یوسف ۱۳۸۰. روان‌شناسی اجتماعی؛ نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها، تهران، ارسباران.
- ◀ _____ ۱۳۸۶. نگرش و تغییر نگرش، تهران، ویرایش.
- ◀ محمدپور، احمد ۱۳۸۹. روش تحقیق کیفی؛ ضد روش ۱: منطق و طرح در روش‌شناسی کیفی، تهران، جامعه‌شناسان.

فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده

- ◀ _____ ۱۳۹۰. روش تحقیق کیفی؛ ضد روش ۲ : مراحل و رویه‌های عملی در روش‌شناسی کیفی، تهران، جامعه‌شناسان.
- ◀ محمودیان، حسین، محمد رضا شرفی، سهیلا خوشبین و احمد احمدی ۱۳۸۳. دانش خانواده، تهران، سمت.
- ◀ مطهری، مرتضی ۱۳۸۰. خاتمیت، قم، صدرا.
- ◀ منجزی، فرزانه، عبدالله شفیع آبادی و منصور سودانی. «بررسی اثر ارتباط اسلامی و نگرش‌های مذهبی بر بهبود رضایت زناشویی»، تحقیقات علوم رفتاری، دوره ۱۰، ش ۱، (۱۳۹۱).
- ◀ موسوی، اشرف سادات ۱۳۸۲. خانواده درمانی کاربردی با رویکرد سیستمی، تهران، پژوهشکده زنان دانشگاه الزهرا.
- ◀ میرزایی، خلیل ۱۳۸۹. پژوهش؛ پژوهش‌گری؛ پژوهش نامه نویسی، تهران، جامعه‌شناسان.
- Epstein, N. B. & D.s. Bishop. " Problem- centred systems therapy of the family", in Gurman and Kniskern (eds), (1981).
- Fukuyam, F 1999. *The Great Disruption: Human nature and the Re-constitution of Social Order*, New York: Free Press.
- Glezer, H. "cohabitation and marriage relationships in the 1990s" , *Family Matters*, no.47, (1997).
- Lee, David & Howard Newby, 1995. *The Problem of Sociology*, London, and New York: Routledge.
- Mitchell, G. Duncan (ed.) 1977. *A Dictionary of Sociology*, London: Routledge and Henley : Routledge kegan Paul.
- Schaefer, Ricchard 1989. *Sociology*, New York: McGraw- Hill Book Company.

- Smart, c. & Neale, B 1999. *Family Fragments? Malden*: Polity Press.
- Winter, I. (ed.) 2000. *Social Capital and Public Policy in Australia*, Melbourne: Australian Institute of Family Studies.